

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 1

Hafta 12

Prof. Dr. Haluk SELVİ

Haftanın Hedefi:

Erzurum'un Milli Mücadele içindeki yeri ve önemi anlatılarak Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a gelişi, Erzurum Kongresi'nin toplanış sebepleri ve sonuçları üzerinde durularak bu sırada yapılan diğer mahalli kongrelerden bahsedilecektir.

III. Millî Teşkilatlanma ve Kongreler

A. Erzurum Kongresi

1. Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da

Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya Genelgesi ile genişleyen faaliyetleri İngiltere'nin baskısının artmasına yol açtı. İstanbul hükûmeti, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelmesi için çalışmalara başladı. Mustafa Kemal Paşa bu şartlar altında 26 Haziran 1919'da Amasya'dan ayrılıp, ertesi gün Tokat'a geldi. Burada da millî teşkilatın önde gelenleriyle görüşmeler yaparak Sivas'a geçti. Bu tarihlerde Elazığ Valiliği'ne tayin edilen Ali Galip Bey de görev yerine gitmek üzere Sivas'a gelmiş bulunuyordu. Burada Sivas Valisi Reşit Bey'i etkileyerek Mustafa Kemal'in tutuklanmasını teşvik ediyordu. Fakat Ali Galip'in bu çabaları boşa çıktı. Mustafa Kemal Paşa Sivas'a gelen Ali Galip'i çağırarak uzun bir görüşme yaptı ve Elazığ Valiliği'ne gitmesini uygun gördü.

Mustafa Kemal ve beraberindekiler 3 Temmuz günü asker ve ahalinin samimi tezahüratı arasında Erzurum'a vardı. Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığı günden beri İngilizlerin yakın takibinde bulunuyordu. O'nun çalışmalarından kuşkulanan İngilizler İstanbul'a getirilmesi için İstanbul hükûmeti üzerinde baskı yapmaya başlamışlardı. Bu baskılar neticesinde, hükûmet O'nu İstanbul'a getirmek için çeşitli tedbirler almış, fakat bunda başarılı olamamıştı. Amasya Genelgesi, peşinden Erzurum'daki çalışmaları hükûmetin kesin bir karar almasına sebep oldu. Yaklaşık bir ay süren "yazışmalar" 8 Temmuz 1919'da sona erdi; İstanbul, Mustafa Kemal Paşa'nın resmî görevine son verdi. Mustafa Kemal Paşa da aynı günün akşamı askerlikten istifa ettiğini Padişah Vahdettin'e bildirdi. O, 9 Temmuz'da yayınladığı beyannamede, mübarek vatani ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak, Yunan ve Ermeni isteklerine kurban etmemek için, çalışmaya resmî sıfatı ve askerlik görevi engel olmaya başladığından istifa ettiğini duyurdu.

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifası, onu statü olarak sıradan bir Osmanlı vatandaşı durumuna sokmuştu. Bundan sonra Erzurum ve Anadolu'daki konumu Kazım Karabekir Paşa ile diğer komutanların kendisi hakkında göstereceği tutuma bağlıydı, bu sebeple kendisi de endişeliydi. Fakat

Kazım Karabekir Paşa'nın kendisini ziyaret ederek kolordusu ile birlikte emirlerine eskisi gibi hazır olduklarını söylemesi ve bunu bir telgrafla kendisine bildirmesi Mustafa Kemal Paşa'yı rahatlatmıştı.

2. Erzurum Kongresi ve Kararları

Mustafa Kemal Paşa istifa ettiğini 9 Temmuz'da Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine bildirmişti. Bunun üzerine cemiyet, 10 Temmuz'da Paşa'ya "Mücahid-i Muhterem Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" şeklinde bir başlık taşıyan yazısını göndererek cemiyetin Heyet-i Fa'ale Başkanlığı'nın kendisine verildiğini arz etti. Bu cemiyet onu bağrına basan belki de ilk sivil kuruluş idi.

Merkezi İstanbul'da bulunan Vilâyât-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Doğu Anadolu'da birçok ilde şube açmıştı. Bilindiği üzere bu teşkilatlar, Ermeni tehlikesinin önüne geçebilmek ve Osmanlı topraklarının parçalanmasını önlemek için kurulmuştu. Kurulan bu şubelerin hedeflerini gerçekleştirebilmeleri ve bu tür zararlı faaliyetlerin önüne geçebilmeleri için ortak bir hedef belirlemeleri ve birlikte çalışmaları gerekiyordu. Bu sırada Trabzonlular da Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti etrafında kararlar alarak bölgede bir Pontus Rum Devleti kurulmasına karşı çalışıyorlardı. Her iki cemiyet için ortak olan tehlikeye karşı bu kongrenin Erzurum'da toplanmasına karar verilmiş ve kongrenin 10 Temmuz 1919'da toplanacağı duyurulmuştu.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a geldiğinde kendisini bu kongrenin hazırlıkları içerisinde buldu. Delegelerin vaktinde Erzurum'a gelememeleri yüzünden kongrenin 23 Temmuz'da yapılması kararlaştırıldı. Kongre çalışmaları Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a gelişiyle hızlandı.

Erzurum'da bulunan İngiliz Yarbay A. Rawlinson kongrenin toplanmasını önlemek için elinden geleni yaptı, fakat kongrenin toplanmasını önleyemedi. Rawlinson mütarekenin tatbiki için Erzurum'da görevlendirilmişti.

23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi'ne Erzurum, Trabzon, Sivas, Bitlis ve Van vilayetlerinden 56 temsilci katıldı. Mustafa Kemal Paşa Erzurum delegesi olarak katıldığı kongreye başkan seçildi.

Mustafa Kemal Paşa kongreyi açış nutkunda dünyanın ve memleketin genel durumunu izah etmiş ve kongre çalışmalarının hedef ve maksatlarını memleket ve dünya kamuoyuna şu şekilde açıklamıştı: "Mukadderatına hâkim bir millî iradenin ancak Anadolu'dan çıkabileceği ve millî iradeye dayanan bir millî meclisin kurulması ve kuvvetini millî iradeden alacak bir hükûmetin teşkili". Bu ilkeler vatanın kurtuluşu için ilk hedef olarak gösterilmişti.

Kongrenin toplandığı 23 Temmuz 1919 günü Mustafa Kemal Paşa'nın açış nutku henüz yayınlanmamışken, İstanbul'da telgrafla yayınlanan ajansta, Anadolu'da karışıklık çıktığı, anayasaya aykırı olarak Meclis-i Mebusan adı altında toplantılar yapıldığı, bu toplantının padişahın haklarına ve

vatanın menfaatine aykırı olduğu ve bu hareketin askerî ve millî makamlar tarafından önlenmesi bildiriliyordu.

İstanbul'un bu telgrafına, 24 Temmuz'da "Umumî Kongre" imzasıyla verilen cevapta bütün suçlamalar reddedilmiş, kongre faaliyetlerinin, vatanın bütünlüğünden, milletin kurtuluş ve istiklalinden başka hiçbir gaye gütmeyeceği kesin olarak belirtilmişti.

Kongre ilk olarak merkezi İstanbul'da bulunan "Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti"nin Erzurum'a nakline ve doğu bölgesinde değişik isimlerle, fakat aynı gaye ile kurulmuş olan diğer cemiyetlerle birleşerek "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti" adı altında toplanmasına ve alınacak kararların yayınlanmasına karar vermişti. Kongre 7 Ağustos 1919'da yayınladığı beyanname ile çalışmalarına son verdi. Millî mücadele için son derece önemli olan bu kongrenin aldığı kararlar şunlardır:

1. Doğu Anadolu ile Trabzon ve Canik (Samsun) Sancağı hiçbir sebep ve bahane ile Osmanlı Devleti'nden ayrılması mümkün olmayan bir bütündür.
2. Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı, millet birlik olarak kendisini müdafaa ve mukavemet edecektir.
3. Vatanın ve istiklalin muhafaza ve teminine İstanbul hükûmeti muktedir olmadığı takdirde, gayeyi temin için Anadolu'da geçici bir hükûmet kurulacaktır.
4. Kuvâ-yı Milliyyeyi âmil ve irade-i milliyeyi hakim kılmak esastır.
5. Hristiyan azınlıklara siyasî hakimiyet ve sosyal dengemizi bozan imtiyazlar verilemez.
6. Manda ve himaye kabul olunmaz.
7. Millî bir meclisin derhal toplanmasına ve hükûmet işlerinin meclisin denetimi altında yürütülmesine çalışılacaktır.
8. Milletimiz insani ve medenî gayeleri kabul eder, sanayi ve iktisadi ilerlemeyi takdir eder.

Erzurum Kongresi bu kararları ile bölgesel olmaktan çıkmış, vatanın bütününe ilgilendiren ve kendisinden sonra meydana gelecek bütün olayları etkileyecek bir durum almıştır. Sivas Kongresi, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mudanya Mütarekesi ve Lozan Antlaşması millî ve bağımsız ruhunu Erzurum Kongresi'nden alır. Erzurum Kongresi'nin kapanış konuşmasında Mustafa Kemal Paşa'nın; "Tarih bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir" sözleri de bu kongrenin önemini vurgulamaktadır.

Kongre sonunda 9 kişilik Heyet-i Temsiliye seçildi, kongre adına her türlü karar verme yetkisi bu heyete verilmişti ve bu heyetin başkanı Mustafa Kemal Paşa idi. Böylece Mustafa Kemal Paşa millî hareketteki liderlik rolünü üzerine almış oluyordu.

Erzurum Kongresi, Erzurum ve Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum)'dan başka Anadolu'nun diğer vilayetlerinde de gereken etkiyi yapmıştı. Aynı tarihlerde Alaşehir'de yapılan kongre ile irtibata geçilmiş, 24 Ağustos 1919'da "Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal" imzalı bir telgraf gönderilmişti. "Alaşehir Kongresi Riyaseti"ne başlığını taşıyan bu telgrafta, "Alaşehir'deki toplantı bütün Vilâyât-ı Şarkîye halkı üzerinde pek samimî bir tesir uyandırmaktadır. Esasen İzmir için kalbi kan ağlayan bura halkı bu teşebbüse bütün ruh ve mevcudiyetiyle katılmaktadır. Duygularımızın adı geçen heyete iletilmesini rica ederiz". deniliyordu. Bu telgrafa verilen cevapta, "Kardaşlar, Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk-ı Millî'ye Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nin Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerine gösterilen samimi teveccühünden son derece duygulandık. Her iki kongrenin âciz reisi bulunmaklığım sebebiyle teşekkür ederim. Doğudan batıya genişleyecek vatanperver teşkilatınızla batıdan doğuya genişleyecek teşkilâtımız amacına ulaşınca o gün en büyük bayramımız olacaktır" deniliyordu. Böylece aynı gaye etrafında toplanmış olan iki hareket irtibata geçmiş oluyordu. Erzurum Kongresi ile başlayan bu irtibat, Sivas Kongresi'nden sonra birleşme safhasına geçebilecektir.

7 Ağustos 1919'da Erzurum Kongresi sona ermiş, uzun ve yorucu bir çalışma dönemi geride kalmıştı. Fakat yapılmak istenen işler daha yeni başlıyordu, Erzurum Kongresi millî gayeye ulaşmak için daha ilk basamaktı. Kongrenin hedeflerine ulaşması gerekiyordu. Bu sebeple kongreden hemen sonra kongre kararları ve beyannâmesi yurdun her tarafına dağıtılmış, Doğu Anadolu'daki teşkilâtlar birleştirilmişti. Bunun dışında Sivas'ta yapılması planlanan bir kongre vardı. Bu kongrenin hazırlıkları da Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'dan ayrılacağı güne kadar devam etti.

Erzurum Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin en önemli kararlarından birisi, 21 Ağustos 1919 tarihli toplantısında Mustafa Kemal Paşa'ya Erzurum Hemşeriliği'nin teklif etmesidir. Bu konuda alınan kararda, "Erzurum tarihinde özel bir yeri bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya hususî bir heyet gönderilerek şehrimizin hemşeriliğini kabul etmesi için istirhamda bulunulması kararlaştırıldı" deniliyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum hemşeriliği, Cavit, Kazım ve Süleyman Necati Beylerin bir gece Mustafa Kemal Paşa'yı Erzurum'da Çaykara'daki evinde ziyaretleri sırasında gündeme gelmişti. O gece sohbet sırasında kongrede alınan kararlardan, Meclis-i Millî'nin hemen toplanması gerektiğinden bahsedilmişti. Bu sohbette Mustafa Kemal Paşa, kendisinin Erzurum'dan milletvekili seçilmek istediğini, bu tarihî şehre hizmet etmekten şeref duyacağını söyledi. Fakat bir pürüz vardı; seçim kararnamesine göre, o zaman mebusların adaylıklarını

koyabilmeleri için o vilâyet halkından olmaları gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın durumunu güçlendirmek düşüncesinde olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden Kazım Bey (Yurdalan), Erzurum'un geçmişte yetiştirdiği kahramanlar arasına bir kahramanın daha girmesi şerefinin verilmesini, bunun için de nüfusunun Erzurum'a nakline izin vermesini rica etti. Mustafa Kemal Paşa da böyle bir teklifi kabul etmeyi şeref bildiğini söyleyerek teklifi kabul etmiştir.

Bundan sonra Sivas'a yolculuk hazırlıkları içerisinde olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yol masrafları gündeme gelmiştir. Kongre nizamnamesine göre, Heyet-i Temsiliye'nin masraflarını karşılamak müdafaa-i hukuk teşkilâtının görevi idi. Mustafa Kemal Paşa ile sık sık görüşen Kazım Bey, bir gün cemiyete gelerek, Paşa'nın yola çıkmasını sağlamak için para bulunması gerektiğini söylemişti. Fakat Erzurum M.H. M.C. elindeki paraları kongre masrafları için harcamış, geriye yalnızca seksen lira kalmıştı. Heyet-i Temsiliye için en az bin liraya ihtiyaç vardı. Erzurum merkezi Heyet-i Fa'ale üyelerinden emekli Binbaşı Hatunoğlu Süleyman Bey elindeki 900 lirayı bu iş için kullanılmak üzere, kimsenin bundan haberi olmaması şartıyla, vermiştir. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Erzurum'dan Sivas'a giderken para yönünden çok büyük sıkıntılar çekmişler, bu para sıkıntısını biraz da olsun azaltmıştır.

Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler son hazırlıklarını tamamladıktan sonra, 29 Ağustos 1919'da Erzurum'dan iki otomobil ile ayrıldılar. Mustafa Kemal Paşa, 30 Eylül 1924'te Erzurum'a tekrar geldiğinde yaptığı konuşmasında şöyle diyordu: "Bu muhterem halk beni bugünkü gibi uğurlamıştı. O günün vicdanında yer alan hatırasını, derin bir duygu ile yâd etmek isterim".

B. Diğer Bölgesel Kongreler

1. Üç Sancak Kongresi

Birinci Dünya Savaşı'nın son aylarında Osmanlı Devleti topraklarına katılan Kars, Ardahan ve Batum, Mondros Mütarekesi hükümlerine göre boşaltılacaktı. Bu hüküm ve İngilizlerin bölgedeki faaliyetleri bu bölgedeki millî teşkilatlanmanın sebebinin teşkil eder. Mütareke hükümleri uygulanırken, yani Osmanlı askeri kuvvetleri buradan çekilirken bir yandan da halkın teşkilatlanması için çaba harcanmıştı.

Batum, Ahıska, Artvin, Oltu, Sarıkamış, Kars, Kağızman, Iğdır ve Nahçıvan bölgelerinde meydana getirilen bu kuruluşlar içerisinde en güçlü olanı Kars Millî İslâm Şurası idi. Bu şura 5 Kasım 1918'de Kars Büyük Kongresini toplayarak bölgenin savunulması için gerekli teşkilatlanmanın yapılması kararını almıştı. Bu kongrede Millî İslâm Şurası'nın adı değiştirilerek "Cenubi Garbi Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesi" olarak değiştirilmişti. İngilizlerin Kars'ı işgalinden sonra benzer bir teşkilatta Oltu'da kurulmuş ve bu teşkilat 17 Mayıs 1920'de TBMM. Hükûmetine katılmıştır.

2. Trakya Kongreleri

Yine Mondros Mütarekesi hükümlerine göre, Doğu Trakya'nın Yunanistan'a verileceği söz konusu olunca, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 22 Ocak 1919'da İstanbul'da bir kongre toplayarak bazı kararlar almıştı. Bu kararlara göre, Yunan askerlerinin Trakya'dan uzaklaştırılması ve gerekirse plebisitle bölgenin kaderinin belirlenmesi gerekiyordu. Ancak bu kararlar gerçekleştirilemeyince Edirne'de 16 Ekim 1919'da bir kongre toplanmış ve bu kongrede Trakya'nın geleceği ile ilgili kararlar alınmıştır. Bu bölgedeki millî teşkilatlanmada Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa'nın da faaliyetleri yardımcı olmuştur.

3. Batı Anadolu Kongreleri

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Ege bölgesinin Yunanistan'a verileceği söylentilerinin çıkması ve bu şehrin 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgali, Ege bölgesinin vatansever halkını çeşitli direniş örgütleri kurmaya sevk etti. Bu örgütleri bir araya getirip daha düzenli bir savunma gücü oluşturmak amacıyla 26 Temmuz – 31 Temmuz 1919 tarihleri arasında Balıkesir'de bir kongre düzenlendi. Bu kongreye Balıkesir ve kazaları ile Batı Anadolu bölgesindeki merkezlerden delegeler katılmıştı. Kongre, Yunanlılara karşı savaşmak üzere asker toplanması, tüm güçlerin birleştirilmesi, Yunanlılarla hiçbir müzakereye yanaşılmaması gibi önemli kararlar aldı.

Erzurum Kongresi'nden sonra 16 Ağustos-25 Ağustos 1919 tarihleri arasında Alaşehir'de de bir kongre toplandı. Aydın cephesinde Yunanlılara karşı direnen millî heyetin yaptığı en önemli kongre olan Alaşehir Kongresi'nde Balıkesir ve Erzurum Kongrelerinin sonuçları tartışıldı ve ölünceye kadar Yunanlılarla savaşma kararı alındı. Bunun için silahlanma ve askere alma işlemleri ve gerekirse İtilaf devletleri'nden yardım alınması konusu görüşüldü ve karara bağlandı.

Nazilli'de 19 Eylül 1919'da düzenlenen kongrede de Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri'nde alınan kararlar tasdik edilerek, hareket tarzı onaylandı.